

Edward Szafrowski

Parafia w hierarchicznej strukturze Kościoła

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 34/3-4, 51-74

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. EDWARD SZTAFROWSKI

PARAFIA W HIERARCHICZNEJ STRUKTURZE KOŚCIOŁA

Treść: Wstęp. — I. Pojęcie i rodzaje parafii. 1. Sytuacja w dawnym prawie. 2. Soborowe ujęcie parafii. — II. Powstanie i rozwój sieci parafialnej. 1. Geneza i rozwój instytucji do KPK 1917 r. 2. Parafia w pierwszym Kodeksie prawa kanonicznego. — III. Odnowione normy prawne dotyczące parafii. 1. Miejsce parafii w Kodeksie Jana Pawła II. 2. Erekcja parafii, zniesienie i dokonywanie w niej zmian. 3. Uprawnienia parafii. 4. Łączenie parafii z osobą prawną. Zakończenie.

Wstęp

Zagadnienie dotyczące parafii łączy się w sposób naturalny ze sprawą jej pasterza czyli proboszcza. Obydwa pojęcia są wzajemnie zależne, dlatego Kodeks, zarówno poprzedni (por. kan. 451 § 1), jak i obecny (por. kan. 519), podając definicję proboszcza suponuje pojęcie parafii. Z tej samej racji wielu kanonistów w swoich opracowaniach łączy obydwie tematy¹. Było to uzasadnione zwłaszcza po wydaniu pierwszego Kodeksu, który nie wyodrębnił tematu dotyczącego parafii, zamieszczając w różnych miejscach przepisy dotyczące tej instytucji.

Kodeks Jana Pawła II poświęcił parafii osobno przynajmniej trzy kanony (kan. 515—516 i kan. 518), co zasobia tytuł rozdziału: *Parafie, proboszczowie i wikariusze parafialni*². Takie wyodrębnienie materiału dotyczącego parafii wyraźnie sugeruje konieczność osobnego omawiania obecnie tego tematu. Potwierdza to zainteresowanie współczesnych kanonistów tym zagadnieniem³.

I. Pojęcie i rodzaje parafii

Terminologia, zarówno polska jak i łacińska, ma swoje źródło w języku greckim, gdzie rzeczownik *parochia* oznacza „okręg”, „obwód”, czasownik zaś *paroikeo* — *mieszkam w pobliżu*. Język

¹ Tak np. czyni L. Bender, w swoim opracowaniu monograficznym: *De parochis et vicariis paroecialibus*, Romae 1959 (por. m. in. ss. 285—286, gdzie zamieszcza wykaz kanonów), choć w podtytule dodaje: *Commentarius in canones 451—478*.

² *De paroeciis, de parochis et de vicariis paroecialibus*.

³ M. in. Francesco Coccopalmerio poświęcił kilka artykułów parafii: *La parrocchia nel nuovo Codice, Orientamenti pastorali*, nn. 9—11 (1983) 143—168; *Quaestiones de paroecia in novo Codice*, Perio-

łaciński stosuje dwa terminy: *parochia* (parochialis) i *paroecia* (paroecialis). Polskie słowo *parafia*, ze zwykłą wymianą *f* na *ch* i *chw* (dawniej: parochja lub parachwia), posiada bezpośredni związek ze słowem greckim *parochia*. Z tego samego słowa oraz z niem. *Pfarrei* i *Pfarrer* wywodzi się (od XV w.) *fara* i *fararz*⁴.

Termin *parafia* znany jest w języku kościelnym od najdawniejszych czasów, ale nie zawsze był używany w tym samym znaczeniu. W obecnym tego słowa znaczeniu był stosowany już w VI wieku⁵, jednak nie powszechnie. Owszem, przez pewien czas słowem *parafia* określano *diecezję*, a nawet w niektórych okresach *parafię* nazywano *diecezją*⁶.

1. Sytuacja w dawnym prawie

Chodzi tutaj o ukazanie sytuacji jaka istniała do Soboru Watykańskiego II. Od razu zaznaczmy, że formalne normy prawne wyprzedziła w wielu wypadkach praktyka, którą dopiero po pewnym czasie regulował prawodawca kościelny. Sprawa wiąże się bezpośrednio z organizacją życia religijnego, co było w wielu wypadkach uwarunkowane okolicznościami, w których następował rozwój chrześcijaństwa, o czym bardziej szczegółowo będzie mowa w historii parafii. Tutaj trzeba ogólnie zaznaczyć, że od samego początku instytucja ta była związana z wykonywaniem duszpasterstwa dla wspólnoty wiernych. Na pewno w pierwszej fazie chodziło głównie o zabezpieczenie dobra duchowego wiernych. Mając to na uwadze biskup wysyłał prezbiterów w „teren”, aby wykonywali pasterskie posługi dla mieszkających tam wiernych.

Można więc powiedzieć, że wcześniej pojawiło się pojęcie *proboszcza*, a dopiero później *parafii*. Pasterz dojeżdżał do wiernych mieszkających poza miastem biskupim, aby wypełnić konieczne czynności duszpasterskie. Początkowo przeważnie powracał, a gdy się to okazało niekorzystne, zamieszkał wśród swoich „parafian”. Należy przypuszczać, że w pierwszej fazie nie można mówić o precyzyjnie określonej grupie wiernych, posiadających własnego pasterza. Z czasem jednak należało to czynić, przy pomocy pewnych kryteriów.

dica 73 (1984) 379—410; tamże, 76 (1987) 47—82 i 77 (1988) 219—287. Trzeba jednak zauważyć, że wiele zamieszczonego w tych artykułach materiału dotyczy proboszczów.

⁴ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 395.

⁵ I. Parisella, *Paroecia*, w: *Dictionarium morale et canonicum* (pod red. P. Palazzini), t. III, Romae 1966, s. 599.

⁶ Por. R. Naz, *Paroisse*, w: *Dictionaire de droit canonique* (pod red. R. Naz), t. VI, kol. 1236.

Najczęściej brany pod uwagę kryterium było terytorium, a więc parafię zaczęto określać przez dokładne oznaczenie terytorium zamieszkałego przez wiernych. Owszem, powyższe kryterium tak wysunęło się na pierwsze miejsce, że w pewnym sensie jakby przesłoniło samą wspólnotę parafialną. Być może z tej racji termin *paroecia* lub *parochia* wyraźnie zamieszkuje do zamieszkania, a więc do terytorium.

Trzeba zauważyć, że moment terytorialności został mocno zaakcentowany w poprzednim Kodeksie. Zgodnie z postanowieniem kan. 216 § 1 diecezje należało podzielić na oddzielne części terytorialne i przydzielić każdej z nich kościół wraz z określonym ludem i własnym pasterzem (rektorem) dla prowadzenia duszpasterstwa⁷.

W powyższej dyspozycji prawnej można dostrzec również definicję parafii. Zawiera ona kilka elementów. Na pierwszym miejscu pojawia się element terytorialny: parafia to określone terytorium, będące częścią diecezji. Sam prawodawca stwierdza: „części diecezji, o których w § 1, nazywają się parafiami,” (kan. 216 § 3). W związku z tym trzeba się odwołać także do przepisów, które mówiły o rozgraniczeniu i podziale parafii (kan. 1427). Podejmowanie tych aktów stanowiło wyłączną kompetencję ordynariusza, który brał pod uwagę jedynie słuszną i kanoniczną przyczynę. W praktyce administracyjnej kurii diecezjalnej rozgraniczenia terytorialne parafii zajmują do dziś poważną pozycję.

Niektórzy kanoniści podawali następującą definicję parafii: jest to oddzielna część terytorium diecezji z własnym kościołem, własnym ludem i własnym kapłanem, który z urzędu sprawuje także duszpasterstwo (por. kan. 216 §§ 1 i 3). Przypominali przy tym, że termin parafia oznacza także parafian czyli ogół wiernych, nad którymi proboszcz wykonuje duszpasterstwo; kościół parafialny; beneficjum proboszczowskie i urząd proboszcza⁸.

Mimo tak mocnego zaakcentowania przez Kodeks elementu terytorialności, wielu kanonistów w swoich komentarzach podkreślało, że nie należy on do istoty parafii⁹. Owszem, nie pomijając elementu terytorialnego, próbowali na pierwsze miejsce wysunąć *zespół wiernych* — *coetus fidelium*, zamieszkujący na

⁷ *Territorium cuiuslibet dioecesis dividatur in distinctas partes territoriales; unicuique autem parti sua peculiaris ecclesia cum populo determinato est assignanda, suusque peculiaris rector, tamquam proprius eiusdem pastor, est praeficiendus pro necessaria animarum cura.*

⁸ Por. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, t. I, Opole 1957, s. 574; M. Coronata, *Institutiones* t. I, s. 359. G. Rossi wyliczał cztery istotne elementy wchodzące w pojęcie parafii: oznaczone terytorium, określona liczba wiernych, kościół parafialny i własny pasterz (*De paroecia iuxta Codicem Iustis Canonici*, Romae 1923, s. 60).

⁹ Por. m. in. L. Bender, dz. cyt., s. 8.

terytorium określonym granicami¹⁰. Przypominano przy tym, że w Kodeksie (z 1917 r.) o parafii jest mowa nie tylko w związku z administracyjnym podziałem Kościoła, lecz również w dziale o beneficjach kościelnych.

Poprzedni Kodeks zamieścił następujące określenie beneficjum: twór prawny (*ens iuridicum*), ustanowiony na stałe przez kompetentnego przełożonego kościelnego, a składający się z urzędu i z prawa do pobierania dochodów z uposażenia związanego z tym urzędem (kan. 1409). Stąd mówiono o urzędzie beneficjalnym (*officium beneficiale*). Do tej sprawy jeszcze powrócimy w części historycznej.

Mówiąc tutaj o pojęciu parafii, trzeba i na to zwrócić uwagę, że normy pierwszego Kodeksu odnosiły je przede wszystkim do terenów o stałej organizacji kościelnej, a więc z wyłączeniem krajów misyjnych. W odniesieniu do nich miał zastosowanie kan. 216 § 2: „Podobnie wikariat apostolski i prefektura apostolska, gdzie to możliwe winny być podzielone” oraz § 3: „... części wikariatu apostolskiego i prefektury apostolskiej, jeśli został dla nich wyznaczony specjalny rektor, nazywają się jakby parafiami (*quasi paroeciae*)”, a więc *parafiami misyjnymi*¹¹.

Kodeks nie wykluczał parafii personalnych, a więc narodowościowych w tych samych miastach oraz podobnych, ale wymagał do ich ustanowienia apostolskiego indultu (por. kan. 216 § 4). Rozróżniano więc parafie terytorialne i personalne. W pierwszym wypadku chodziło o takie, w których wierni podlegali proboszczowi z racji stałego lub tymczasowego zamieszkania, w drugim zaś z racji przynależności do określonej grupy osób (m. in. parafie wojskowe).

Parafia nazywała się inkorporowana, jeśli została złączona z jakąś osobą moralną¹², np. z kapitułą kanoników lub z domem zakonnym; nieinkorporowana, jeśli takiego połączenia nie dokonano. Również do tej sprawy wypadnie jeszcze powrócić, w związku z normami prawa posoborowego.

Rozróżniano parafie nieusuwalne i usuwalne, zależnie od większej lub mniejszej stałości ich pasterza. Łączyło się to bezpośrednio z parafią, pośrednio zaś z proboszczem. Zasada była taka, że dla parafii nieusuwalnej należało zamianować proboszcza nieusuwalnego. W praktyce jednak sprawa wyglądała często inaczej¹³.

¹⁰ Por. Wernz-Vidal, *Ius canonicum*, t. II, Romae 1943, s. 912.

¹¹ Por. Bączkiewicz, dz. cyt., t. I, s. 429.

¹² W poprzednim Kodeksie osobę prawną nazywano osobą moralną.

¹³ Szerzej por. E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego w pasterskim posługiwaniu*, Warszawa 1977, s. 196 n.

Inne rozróżnienie to parafie diecezjalne i zakonne, zależnie od tego, czy należały do duchowieństwa diecezjalnego, czy zakonnego. Parafia stawała się zakonną na skutek tzw. pełnej inkorporacji do domu zakonnego (por. kan. 1425 § 2).

Mówiono też o parafiach macierzystych i filialnych, co miało związek z podziałem już istniejącej parafii. Parafia filialna miała obowiązek okazywać macierzystej pewne oznaki czci, jeśli została przez nią uposażona. Określał je ordynariusz, ale wykluczano rezerwację chrzcielnic (por. kan. 1427 § 4).

Obok parafii w pełnym tego słowa znaczeniu były tzw. wikariaty stałe (*vicariae perpetuae*) i placówki duszpasterskie nie oddzielone od parafii. W pierwszym wypadku chodziło o sytuację, w której biskup wydzielal z jakiejś parafii oznaczone terytorium, ale nie ustanawiał nowej parafii, ze względu na warunki zewnętrzne (por. kan. 1427 § 1). Placówki duszpasterskie istniały w niektórych diecezjach. Miały one swoich duszpasterzy i w sprawach majątkowych były całkowicie niezależne, jednakże w wykonywaniu duszpasterstwa istniała zależność od proboszcza parafii macierzystej¹⁴.

2. Soborowe ujęcie parafii

Trzeba ogólnie powiedzieć, że Sobór Watykański II jakby przesunął punkt ciężkości z elementu terytorialnego na osobowy, czy raczej wspólnotowy. Wprawdzie i obecnie parafia jest nazywana częścią diecezji (*pars dioecesis*), ale równocześnie ta część oznacza (podobnie jak w wypadku diecezji) żywą cząstkę organizmu Kościoła. Stąd częściej pojawia się termin „wspólnota”, bądź „wspólnoty parafialne”, przy czym akcentuje się, że wierni tworzący je powinni się czuć również członkami wspólnoty diecezjalnej i Kościoła powszechnego¹⁵. Stąd konkretny postulat, że należy do rozkwitu doprowadzić poczucie wspólnoty parafialnej, zwłaszcza we wspólnym sprawowaniu niedzielnej Eucharystii¹⁶.

Wspomniany wyżej element wspólnotowy został zaakcentowany zwłaszcza w aspekcie apostołstwa świeckich: „parafia dostarcza przykładu apostołstwa wspólnotowego, gromadząc w jedno wszystkie występujące w jej obrębie różnorakie właściwości ludzkie i wszczepiając w powszechność Kościoła. Niech świeccy przyzwyczajają się działać w parafii w ścisłej jedności ze swoimi kapłanami ... współpracować w miarę sił we wszystkich poczynaniach apostołskich i misyjnych swojej kościelnej rodziny”¹⁷.

¹⁴ Szerzej por. Bączkiewicz, dz. cyt., t. I, s. 577.

¹⁵ Dekret soborowy *Christus Dominus*, n. 30, 1/1.

¹⁶ Konstytucja soborowa o Liturgii *Sacrosanctum Concilium*, n. 42, 2.

¹⁷ Dekret soborowy o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, n. 10.

Już w pierwszym schemacie księgi drugiej Kodeksu, rozestawionym w 1977 roku do organów konsultacyjnych¹⁸, parafia została określona jako część Ludu Bożego w ramach Kościoła partykularnego¹⁹. W pierwszym zaś schemacie całego Kodeksu²⁰, nazwano ją społecznością wiernych na stałe ustanowioną²¹. Niewielkie zmiany wprowadzono w kolejnym schemacie (1982 r.)²².

Kodeks Jana Pawła II przejął wypracowane wcześniej pojęcie i taką podaje definicję: „Parafia jest określoną wspólnotą wiernych, utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi” (kan. 515 § 1)²³.

Przytoczona wyżej definicja wylicza kilka elementów, które stanowią jakby jej składowe części. Na pierwszym miejscu pojawiła się „określona wspólnota wiernych”, a więc zaakcentowany został moment personalistyczny: parafię tworzą wierni, ukonstytuowani jako społeczność. Powinna być ona „określona”. Chociaż w samej definicji nie wskazano kryterium, jednak skądinąd wiadomo, że wymagane „określenie” dokonuje się bądź przez wytyczenie terytorium, na którym wierni zamieszkują, bądź przez dokładne wskazanie osób, które mają tworzyć daną społeczność parafialną.

Wolno powiedzieć, że jak w definicji poprzedniego Kodeksu na pierwsze miejsce wysunięto „terytorium”, a dopiero później wskazano na określoną społeczność wiernych, którzy na nim zamieszkują, tak obecnie od razu wskazano na społeczność wiernych, a tylko pośrednio (domyślnie) na terytorium. Stanowi to równocześnie postawienie na jednej płaszczyźnie parafii terytorialnej i personalnej.

¹⁸ *Schema canonum libri II de Populo Dei*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977.

¹⁹ Can. 349 § 1: *Paroecia est certa quae in Ecclesia particulari constituitur populi Dei portio, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioeciesani, committitur sacerdoti, paroeciae parochi, eiusdem pastori proprio* (PPK, t. X, z. 2, n. 199).

²⁰ *Codex iuris canonici. Schema Patribus Commissionis reservatum*, Libreria Editrice Vaticana 1980.

²¹ Can. 454 § 1: *Paroecia est certa quae in Ecclesia particulari stabiliter christifidelium constituitur communitas, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioeciesani, committitur sacerdoti, paroeciae parochi, eiusdem pastori proprio*.

²² Zmiany, o których w tekście, dotyczyły głównie kolejności słów użytych w poprzednim schemacie (por. kan. 515 § 1). W niezmiernie już formie dyspozycja ta weszła do Kodeksu Jana Pawła II.

²³ Can. 515 § 1: *Paroecia est certa communitas christifidelium in ecclesia particulari stabiliter constituta, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioeciesani, committitur parochi, qua proprio eiusdem pastori*.

Wprawdzie i obecny Kodeks mówi o konieczności podziału diecezji na parafie (por. kan. 374 § 1), jednak i w tym wypadku nie pojawiają się słowa: „terytorium diecezji” i „części terytorialne”, które zamieszczał poprzedni Kodeks (por. kan. 216 § 1).

Spółeczność wiernych tworząca parafię musi być „utworzona na sposób stały”, a więc wymagany jest element stabilności. Zawiera się on w akcie erekcyjnym: erygowanie parafii przez kompetentnego przełożonego decyduje o tym, że tworząca ją społeczność otrzymuje charakter stabilny.

Wspólnota wiernych musi mieć „własnego pasterza” zwanego „proboszczem”, któremu zostaje powierzona pasterska pieczę nad społecznością „pod władzą biskupa diecezjalnego”. Te elementy dotyczą proboszcza i wskazują na ścisłe połączenie obydwu pojęć: parafii i jej pasterza.

Zestawiając obecną definicję parafii z poprzednią jest godne odnotowania, że Kodeks Jana Pawła II nie wspomina bezpośrednio o własnym kościele parafialnym, co wyraźnie czynił poprzedni (por. kan. 216 § 1). Wolno z tego wyprowadzić wniosek, że nie jest on uważany za istotny element parafii, chociaż kościół jest niewątpliwie konieczny do prowadzenia duszpasterstwa. Nie musi to być jednak własny kościół. Owszem, czasowo można czynności duszpasterskie wykonywać w miejscu przystosowanym do sprawowania kultu. Już wcześniej niektórzy autorzy wskazywali, że własny kościół nie stanowi elementu konstytutywnego parafii. Mógł to być kościół będący własnością np. zakonu albo jeden kościół mógł służyć kilku parafiom²⁴.

Zauważmy natomiast, że obecny Kodeks nie wprowadza rozróżnienia między terenami o stałej organizacji kościelnej i terenami misyjnymi. W całym Kościele wszystkie parafie mają jednakowy status prawny. Każda parafia erygowana zgodnie z prawem posiada mocą samego prawa osobowość prawną (kan. 515 § 3).

Przechodząc teraz do rozróżnienia parafii, trzeba powiedzieć, że nadal prawodawca uznaje parafie terytorialne i personalne. Owszem, na mocy ogólnej zasady parafia powinna być terytorialna, a więc obejmująca wszystkich wiernych określonego terytorium (kan. 518). Chociaż tego wprost nie powiedziano, chodzi o wiernych, którzy na terytorium parafii posiadają stałe lub tymczasowe zamieszkanie (por. kan. 107 § 1). Gdzie jest to wskazane, należy tworzyć parafie personalne, określone z racji obrzędku, języka, narodowości wiernych jakiegos terytorium, albo z innego jeszcze powodu (kan. 518). Zauważmy, że także w od-

---

²⁴ Por. L. Bender, dz. cyt., s. 9, nota 6.

niesieniu do parafii personalnej wchodzi w grę oznaczone terytorium²⁵.

Nadal pozostaje aktualne rozróżnienie na parafie diecezjalne i zakonne, ale obecnie nie musi wchodzić w grę łączenie parafii z osobą prawną. Biskup bowiem może erygować parafię w kościele kleryckiego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostołskiego (por. kan. 520 § 1). Do szczegółów w tej materii jeszcze powrócimy.

Nieaktualne natomiast stało się rozróżnienie na parafie nieusuwalne i usuwalne, co łączy się ze sprawą trwałości na stanowisku proboszczowskim (por. kan. 522).

II. Powstanie i rozwój sieci parafialnej

Z konieczności należało już w poprzednim punkcie uwzględnić aspekt historyczny omawianej instytucji kościelnej jaką jest parafia. Tutaj chodzi głównie o ukazanie genezy i rozwoju tej instytucji do czasu Soboru Watykańskiego II. Parafia, podobnie jak wiele innych instytucji powstała drogą praktyki, która musiała uwzględnić konkretny pożytek duchowy wiernych. Był to powolny i długi proces, który nie przebiegał jednakowo w całym Kościele. Również w tym miejscu wypada przypomnieć, że istnieje ścisły związek pomiędzy historią parafii i historią proboszczów.

1. Geneza i rozwój instytucji do KPK 1917 r.

Jak wiadomo, początkowo całe życie kościelnych wspólnot wiernych skupiało się wokół osoby biskupa, gdzie najliczniej zamieszkiwali pierwsi chrześcijanie²⁶. W takiej sytuacji, jedynym w pełnym tego słowa znaczeniu pasterzem był biskup wspomagany przez prezbiterów i diakonów. Na tym tle w pełni rozumiemy wypowiedzi pierwszych biskupów, którzy stwierdzają, że kto wykonuje cokolwiek bez biskupa, prezbiterów i diakonów nie jest w zgodzie ze swoim sumieniem²⁷. Był to okres, w którym biskup i jego prezbiterium wspólnie wykonywali pasterską posługę.

Dalszy jednak rozwój chrześcijaństwa domagał się nowych rozwiązań, postulował swego rodzaju decentralizację życia diecezjalnego. Dobro wiernych stworzyło konieczność budowania nowych kościołów, początkowo poza miastem biskupim, a w następnych

²⁵ Z reguły jest to terytorium obejmujące swym zasięgiem kilka parafii terytorialnych.

²⁶ Z *Dziejów Apostolskich* dowiadujemy się, że św. Paweł w swoich podróżach misyjnych nawiedzał przede wszystkim miasta.

²⁷ Sw. Ignacy Antiocheński (+ ok. 110), *List do Trull.*, 7, 2 (Rouet de Journal, *Enchiridion patristicum*, Herder 1962, s. 17).

wiekach w samym centrum diecezji i skupiania przy nich życia religijnego wiernych. Był to jednak proces powolny i nie od razu nastąpił odpływ prezbiterium z miasta biskupiego.

Poczynając mniej więcej od IV wieku zaczęły powstawać wiejskie ośrodki duszpasterskie. Jak już poprzednio zaznaczono, w pierwszej fazie udawali się do nich prezbiterzy zamieszkujący dotychczas przy biskupie, delegowani przez niego do wykonania zleconej im pasterskiej posługi. Po jej wypełnieniu wracali do miasta biskupiego. Okazało się to jednak na dłuższą metę niewygodne dla prezbiterów i niekorzystne dla dobra duchowego wiernych. Dlatego powoli tworzyła się praktyka zamieszkania prezbiterów w miejscu sprawowania kultu²⁸.

Poczynając od V wieku, właściciele ziemskich posiadłości zaczęli w swoich posiadłościach lub miastach budować prywatne kaplice dla swoich rodzin oraz innych mieszkających tam osób. W ten sposób pojawiły się kaplice w każdej miejscowości. Od VI wieku klasztory budowały własne miejsca kultu dla pożytku swoich mieszkańców. Powstające w ten sposób kościoły (kaplice) dawały w wielu wypadkach początek parafiom. Działo się to zwłaszcza wtedy, gdy biskup przyznawał kościołowi prawo posiadania chrzcielnicy.

Istnieją dowody na to, że już w VI wieku na terenie Hiszpanii²⁹, a w Italii i Galii (Francji) przed VIII wiekiem, istniały na pewno kościoły chrzcielne. Z reguły biskup nie przyznawał prawa posiadania chrzcielnicy kościołowi klasztornemu. Kościoły chrzcielne zajmowały naczelne miejsce, tuż po kościołach biskupich. Nic przeto dziwnego, że w mieście biskupim aż do IX wieku chrzcielnica zarezerwowana była dla kościoła katedralnego. Terytorium, jakie obejmował swym zasięgiem kościół chrzcielny zaczęto od VI wieku nazywać parafią. Jak jednak już zaznaczono, tym samym terminem przez długi czas określano również diecezję, a nawet terminów tych używano zamiennie.

W tym samym okresie synody i kapitularze zaczęły precyzować pierwsze normy prawne regulujące sprawę tworzenia parafii. Dotyczyły one najpierw uposażenia kościoła parafialnego. Tak np. synod w Orleanie na terenie Francji (541 r.) zarządził: „Jeżeli ktoś ma w swojej posiadłości diecezję (parafię) lub chce ją mieć, powinien najpierw przeznaczyć dla niej odpowiednią ilość ziemi”³⁰.

²⁸ Por. W. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts*, t. I, Wien 1960, s. 170.

²⁹ Wspomina o tym np. synod w Brakarze (572 r.), w kan. 1.

³⁰ Si quis in agro suo aut habet aut postulat habere dioecesim, primum et terras ei deputet sufficienter.

Podobnie z terenu Hiszpanii mamy dwa wyraźne przepisy na temat uposażenia. Pierwszym jest kan. 5 III synodu w Brakarze z 572 roku⁴¹. Przypominał on biskupom, że nie wolno im konsekrować kościoła, dopóki nie otrzymają zapewnienia o jego materialnym uposażeniu. Ze słów kanonu zdaje się wynikać, że fundator powinien przedstawić biskupowi pismo, określające materialne uposażenie, które ma wystarczać na światło dla kościoła oraz na utrzymanie ministrów⁴².

Drugi przepis znajduje się w uchwałach III synodu w Toledo z 589 roku. Z treści kan. 19 wynika, że sprawa konieczności uposażenia dla nowego kościoła była w tym czasie bezsporna. Zdarzały się jednak wypadki, że wierni świeccy pragnęli zachować w swoich rękach administrację dóbr materialnych, nie podając ich pod bezpośredni zarząd biskupa. W związku z tym synod stwierdza, że taka sytuacja jest niezgodna z prawem kościelnym, ponieważ wspomniane dobra muszą podlegać władzy biskupa. Synod wyraźnie zaznacza, że jedynie przypomina prawo wcześniej wydane⁴³.

Z postanowienia synodu prowincjalnego w Wormacji (868 r.) dowiadujemy się, że podstawą materialnego uposażenia kościoła była z reguły ziemia (kan. 50). Miała być ona wolna od wszelkich świadczeń na rzecz państwa. Dopiero do tego dochodziły dziesięciny i inne ofiary wiernych⁴⁴.

Materialne uposażenie kościoła parafialnego musiało wystarczyć na utrzymanie kościoła oraz proboszcza. W związku z tym zaczęto wprowadzać wyraźne rozróżnienie między tym, co było przeznaczone na funkcjonowanie kościoła parafialnego (tzw. *fabrica ecclesiae*) i tym, co stanowiło podstawę utrzymania duszpasterza. Tę drugą część nazwano beneficjum proboszczowskim. Stąd i proboszcz został nazwany beneficjatem⁴⁵.

Od wieku VIII nie tylko wzrasta liczba kościołów, ale coraz więcej z nich otrzymywało prawo posiadania chrzcielnicy, a także inne uprawnienia przysługujące obecnie kościołom parafialnym. W tym samym czasie pojawiają się pierwsze parafie w miastach, co jednak bardziej powszechnym zjawiskiem staje się

⁴¹ Synod obejmował biskupów dwóch prowincji, dlatego otrzymał nazwę „*utrumque concilium*”.

⁴² Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, t. IX, kol. 838 n. Powyższy przepis spotykamy w Dekrecie Gracjana: c. 1, C. I, q. 2. Był on źródłem przy formułowaniu treści kan. 1162 § 2 KPK z 1917 r., gdzie jest mowa o uposażeniu kościoła.

⁴³ I. Harduin, *Acta conciliorum...*, t. III, kol. 482 n.

⁴⁴ Mansi, t. XV, kol. 878. Wielkość uposażenia została tu określona jako „mansus”, co oznacza taką ilość ziemi, którą można obrobić w ciągu roku jedną parą wołów. Por. Reiffenstül, *Ius canonicum universum*, t. V, Paris 1889, s. 199, n. 8.

⁴⁵ Por. Bączkiewicz, dz. cyt., t. I, s. 337.

dopiero od XI wieku³⁶. Jak już poprzednio ogólnie wspomniano w mieście biskupim przez długi czas podtrzymywano praktykę skupiania całego życia religijnego przy pasterzu Kościoła parokijalnego, a więc przy kościele katedralnym. W jakiejś symbolicznej formie pozostało to do dnia dzisiejszego³⁷.

W związku z historią parafii, trzeba wskazać także na troskę najwyższego prawodawcy kościelnego, by w razie potrzeby tworzyć nowe ośrodki duszpasterskie. Wyrazem tego jest m. in. pismo Aleksandra III (1159—1181) przesłane do arcybiskupa Yorku w Anglii. Mianowicie doniesiono Stolicy Apostolskiej, że wioska H. jest zbyt oddalona od kościoła parafialnego. W okresie zimowym wierni tej miejscowości tylko z wielkim trudem mogli się dostać do swojego kościoła. Świątynia parafialna miała wystarczające uposażenie, tak iż odłączenie wspomnianej wioski nie przyniosłoby jej większej szkody. W takiej sytuacji Stolica Apostolska nakazała budowę kościoła i wyznaczenie kapłana dla sprawowania pasterskiej posługi³⁸.

W powyższym wypadku mamy autorytatywne wyjaśnienie, jakie przyczyny w takich wypadkach należy brać pod uwagę. Przykładowo papież wylicza dużą odległość od kościoła parafialnego, czy raczej trudny do niego dostęp. Późniejsze przepisy w tej materii będą się odwoływały do tego zarządzenia. Również Celestyn III (1191—1198) nakazał jednemu z biskupów budowę kościołów, by w ten sposób zaradzić duchowym potrzebom wierznych³⁹.

Przepisy kościelne zaczęły uwzględniać także inny warunek budowy nowego kościoła parafialnego. Mianowicie nie mogło się to dziać ze szkodą dla kościołów już istniejących. Łączyła się z tym konieczność wysłuchania osób zainteresowanych, do których zaliczano sąsiednich proboszczów oraz możliwość dochodzenia wyrażonej ewentualnie szkody. Pierwsze ślady takich zarządzeń spotykamy już w IX wieku. Natomiast bardzo wyraźne zarządzenie w tej materii mamy z czasów pontyfikatu Lucjusza III (1181—1185). Zawiera ono rozstrzygnięcie sporu jaki powstał na terenie diecezji padewskiej⁴⁰.

Sobór Trydencki (1545—1563), mówiąc o tworzeniu nowych pa-

³⁶ Por. E. Szafrowski, *Współpracownicy biskupa diecezjalnego...*, s. 180 n.

³⁷ Można tu wskazać na procesję eucharystyczną w uroczystość Najśw. Ciała i Krwi Chrystusa. W wielu diecezjach w tym dniu jest jedna procesja prowadzona przez pasterza diecezji. W innych kościołach organizuje się procesje po południu lub w „oktawę”.

³⁸ C. 3, X, III, 48.

³⁹ C. 6, X, III, 48.

⁴⁰ Szerzej w tej sprawie por. E. Szafrowski, *Miejsca i czasy święte*, Warszawa 1962, s. 28.

rafii, określił jednocześnie przyczyny postulujące ich erekcję. Imiennie wskazał na dużą odległość od kościoła macierzystego, a następnie ogólnie stwierdził, że taką przyczynę może stanowić każda inna przeszkoda, która nie pozwala wiernym bez wielkiej trudności przyjmować sakramentów i uczestniczyć w nabożeństwach. W takich okolicznościach należy tworzyć nowe parafie, nawet wbrew woli sąsiednich duszpasterzy. Jest charakterystyczne, że ojcowie soboru powołują się na wspomnianą wcześniej decyzję pap. Aleksandra III⁴¹.

Sobór Trydencki zabrał głos również na temat materialnego uposażenia, wskazując na dwie możliwości: 1° biskupi mogą przeznaczyć na utrzymanie duchowieństwa część dochodów parafii macierzystej 2° jeśli zaś brak innych środków, powinni przynaglić wiernych, ażeby swoimi ofiarami zapewnili potrzebne środki⁴². Liczne orzeczenia, zwłaszcza Kongregacji Soboru, tworzyły w późniejszym czasie tzw. praktykę Kurii Rzymskiej. Potwierdziła ona w zasadzie konieczność uposażenia, ale też wprowadziła pewną elastyczność, gdy zachodziła potrzeba budowy nowego kościoła parafialnego. Pozwalano je oprzeć na ofiarach wiernych, nawet wtedy, gdy nie były one zbyt pewne⁴³.

2. Parafia w pierwszym Kodeksie prawa kanonicznego

Kodeks promulgowany w 1917 roku, nie poświęcił osobnego punktu sprawie parafii. Na ten temat mówi w związku z podziałem administracyjnym Kościoła (kan. 216) oraz w dziale o beneficjach kościelnych, ponieważ — jak już zaznaczono — stanowiła ona specjalny rodzaj beneficjum, mianowicie beneficjum duszpasterskie (parafialne).

Zgodnie z postanowieniem kan. 1414, każdy ordynariusz miał prawo ustanawiania beneficjów na własnym terytorium (§ 2), przy czym wikariusz generalny musiał otrzymać specjalne do tego zlecenie (§ 3). Przed erekcją beneficjum należało ustalić, że istnieje stałe i odpowiednie uposażenie, po myśli przepisu kan. 1410 (kan. 1415 § 1). Wspomniana wyżej dyspozycja przewidywała, że podstawą uposażenia beneficjum mogą być również (na pierwszym miejscu wyliczono dobra nieruchomości) *pewne i dobrowolne ofiary wiernych*, co miało najczęściej zastosowanie w odniesieniu do parafii. Zauważmy, że złączono tutaj jakby przeciwstawne określenia: „pewne” i „dobrowolne”. Podstawą „pewność-

⁴¹ Sess. XXI, cap. 4 de ref.

⁴² Tamże.

⁴³ *Collectio omnium conclusionum et resolutionum quae in causis propositis apud S. Congregationem Cardinalium S. Concilii Tridentini Interpretum prodierunt* (ed. Pallotini), t. VIII, Romae 1881, s. 193, n. 31.

ci" miała być wiara i gorliwość wiernych. W dalszej kolejności kan. 1410 jako podstawę uposażenia wyliczał tzw. *tura stolae*, pobierane w granicach taksy diecezjalnej lub prawnego zwyczaju. W praktyce były to najczęściej ofiary dobrowolne⁴⁴.

Przed dokonaniem aktu erekcji należało *weszać i wysłuchać osoby zainteresowane* (kan. 1416). W wypadku tworzenia parafii byli to przede wszystkim proboszczowie sąsiednich kościołów parafialnych (por. również kan. 1164 § 3). Kodeks nie przepisał formy jaką należało zastosować, stąd ordynariusz mógł tego dokonać w sposób uznany przez siebie za najbardziej odpowiedni. Ze względów dowodowych, na pierwszym miejscu stosowano formę pisemną. Ordynariusz kierował do zainteresowanych pismo, dając możliwość także pisemnej odpowiedzi⁴⁵.

Z reguły, tworzenie nowej parafii łączy się z podziałem lub rozgraniczeniem parafii już istniejących. Na mocy kan. 1427 § 1, ordynariusz miejsca (z wykluczeniem wikariusza generalnego, który musiał mieć specjalne zlecenie) mógł dzielić parafie lub rozgraniczać ich terytorium, nawet mimo sprzeciwu aktualnych rektorów i bez zgody ludu, tworząc albo nową parafię albo wikariat stały. Podobnie mógł rozgraniczać parafie już istniejące.

Słuszną i wystarczającą przyczyną podjęcia aktów, o których wyżej, był albo trudny dostęp do kościoła albo zbyt wielka liczba parafian, tak że ich dobru duchowemu nie dało się zaradzić przez przydzielenie proboszczowi odpowiedniej liczby wikariuszy współpracowników (por. kan. 1428 § 2).

III. Odnowione normy prawne dotyczące parafii

W tym punkcie wypada w pewnym sensie kontynuować rozważania już wcześniej podjęte, gdy była mowa o pojęciu i rodzajach parafii. Jak powszechnie wiadomo, ostatni Sobór przybliżył tajemnicę Kościoła i zaakcentował w sposób szczególny aspekt duszpasterski. W obydwu wypadkach temat dotyczący parafii otrzymał nowe, pełniejsze naświetlenie.

1. Miejsce parafii w Kodeksie Jana Pawła II

Przypomnijmy na wstępie, że poprzedni Kodeks nie wyodrębnił w jednym miejscu norm dotyczących parafii. Inaczej wygląda sprawa w Kodeksie Jana Pawła II. Już w schemacie o Ludzie Bożym (1977 r.) zaproponowano dwa kanony (kan. 349—350) umieszczone na początku art. IX, zatytułowanego: *Parafie i proboszczowie — De perociis et de parochis*⁴⁶. Jest charakterysty-

⁴⁴ Por. E. Sztáfrowski, *Miejsca i czasy święte*, s. 42 n.

⁴⁵ Szerzej por. tamże, s. 43 n.

⁴⁶ Por. PPK, t. X, z. 2, nn. 19983—19986.

czne, że obydwa otrzymały oznaczenie jako nowe⁴⁷, a więc nie było ich w poprzednim zbiorze. Pierwszy z nich zawierał pojęcie parafii (§ 1), możliwość powierzania parafii „kolegium prezbiterów” (§ 2) oraz regulował szczególną sytuację, w której do współudziału w wykonywaniu „duszpasterstwa” można dopuścić nie kapłanów (§ 3). Drugi kanon przyjmował jako regułę, że parafia jest terytorialna, ale dopuszczał (po wysłuchaniu Rady Kapłańskiej) także parafie personalne.

W pierwszym schemacie całego już Kodeksu (1980 r.) parafii przyznano cztery kanony. Pierwszy (kan. 454) zawierał definicję parafii (§ 1), oznaczał przełożonego kompetentnego (biskup diecezjalny) do erekcji, rozgraniczeń i innowacji parafii (§ 2) oraz zawierał stwierdzenie, że parafia prawnie erygowana otrzymuje na mocy prawa osobowość prawną (§ 3).

W kan. 454 zaproponowano możliwość tworzenia placówki duszpasterskiej (quasi parocelia) lub podjęcia przez biskupa diecezjalnego innych rozwiązań dla zaradzenia potrzebom duszpasterskim wiernych. Natomiast w kan. 456 powtórzono propozycje zawarte w kan. 349 §§ 2—3, a w kan. 457 propozycję zamieszczoną w kan. 350 poprzedniego schematu.

Kolejny schemat Kodeksu (1982 r.) przejął bez istotnych zmian propozycje zawarte we wskazanych wyżej czterech kanonach schematu z 1980 roku. Obecnie były to kan. 515—518, które weszły z kolei do Kodeksu Jana Pawła II, zachowując także wcześniejszą numerację. W ten sposób w odnowionym zbiorze powszechnego prawodawstwa kościelnego znalazły się w jednym miejscu cztery kanony poświęcone parafii, zamieszczone na początku rozdziału zatytułowanego: *Parafie, proboszczowie i wikariusze parafialni — De parocciis, de parochis et de vicariis parocelialibus*.

Wprowadzenie powyższych modyfikacji w stosunku do poprzedniego Kodeksu należy uznać za niewątpliwy krok naprzód, gdy chodzi o systematyczny układ zbioru prawodawstwa kościelnego. Parafia jest niewątpliwie tak ważną i dawną instytucją, że zasługuje „na przydzielenie jej” własnego miejsca w Kodeksie. Z drugiej jednak strony wydaje się, że jest to dopiero pierwszy krok w tej sprawie. Można bowiem wskazać jeszcze szereg kwestii, które by mogły być uwzględnione w związku z parafią. Wśród nich należy wyliczyć głównie „uprawnienia parafii”, o których prawodawca wprost wspomina w innych miejscach (por. np. kan. 1219). W związku z taką sytuacją uzasadnione jest twierdzenie, że omawiana instytucja kanoniczna zasługuje na wyodrębnienie jej w osobnym artykule w ramach obecnego roz-

---

⁴⁷ Kanony nowe są oznaczone przez dodanie w nawiasie „novus”.

działu VI (podobnie jak materiał o proboszczach i wikariuszach parafialnych)⁴⁸.

Inne ważne spostrzeżenie nasuwające się w związku z treścią kanonów o parafiach w obecnym Kodeksie, dotyczy trudności, która w dalszym ciągu daje znać o sobie gdy chodzi o rozgraniczenie materiału dotyczącego parafii i proboszcza. Należy bowiem zauważyć, że wśród czterech kanonów poświęconych parafii, jeden (kan. 517) nie mówi bezpośrednio o parafii, lecz o wykonywaniu duszpasterstwa, które jest z nią nierozdzielnie związane. Ten związek był jeszcze bardziej widoczny w poprzednim Kodeksie. Tak np. pojęcie proboszcza nieusuwalnego czy usuwalnego związane było bezpośrednio z pojęciem parafii nieusuwalnej lub usuwalnej.

2. Erekcja parafii, zniesienie i dokonywanie zmian

Zacznijmy od wyjaśnienia pojęć. Wszystkie trzy akty wyliczone w tytule tego punktu zależą od grupy pojedynczych aktów administracyjnych, które są nazywane również pojedynczymi dekretemi administracyjnymi⁴⁹.

„Erekcja” jest aktem powołującym w omawianym wypadku do istnienia nowy byt prawny. Przeciwnieństwem aktu erekcyjnego jest akt zniesienia parafii sprawiający, że przestaje ona istnieć jako osoba prawna. „Dokonywanie zmian w parafii” jest sformułowaniem ogólnym, które może obejmować szereg aktów uznanych przez biskupa diecezjalnego za wskazane. Motu proprio *Ecclesiae sanctae*, będące jednym ze źródeł dla omawianej tutaj dyspozycji, zawierało sformułowanie „dokonywanie jakichkolwiek zmian”⁵⁰. A więc przełożony kościelny otrzymuje w tym wypadku dużą swobodę działania, ograniczoną oczywiście dobrem dusz.

Motu proprio *Ecclesiae sanctae* osobno wyliczało okoliczność dotyczącą łączenia parafii: „Jeśli sprawa tego wymaga i pozwalają warunki zewnętrzne, zbyt małe parafie należy łączyć w jedną”⁵¹. Nowy Kodeks nie wylicza imiennie tego wypadku, ale mieści się on w możliwości „dokonywania zmian”.

Podejmowanie aktów, o których wyżej, należy „do wyłącznej kompetencji biskupa diecezjalnego” (kan. 515 § 2). Przy interpretacji tej dyspozycji trzeba mieć na uwadze postanowienie kan. 134 § 3: „To, co w zakresie władzy wykonawczej zostaje

⁴⁸ Por. E. Sztáfrowski, *W sprawie układu materiału w księdze drugiej Kodeksu Jana Pawła II*, *Prawo kanoniczne* 32 (1989) nr 1—2, s. 76.

⁴⁹ Por. E. Sztáfrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 177 n.

⁵⁰ Motu proprio, I, n. 21 § 3 (PPK, t. I, z. 1, n. 81).

⁵¹ Tamże, I, n. 21 § 1 (jw.).

w kanonach imiennie przyznane biskupowi diecezjalnemu, należy rozumieć jako przysługujące jedynie biskupowi diecezjalnemu i tym, którzy są mu przyrównani w kan. 381 § 2, z wyłączeniem wikariusza generalnego i biskupiego, chyba że otrzymają specjalne zlecenie”.

Tak więc wprost zostaje wykluczony wikariusz generalny lub wikariusz biskupi; erekcji mogą dokonać jedynie po uzyskaniu specjalnego zlecenia. Na podstawie kan. 381 § 2, z biskupem diecezjalnym są zrównani: prałat terytorialny, opat terytorialny, wikariusz apostolski, prefekt apostolski i administrator apostolski, stojący na czele administratury apostolskiej ustanowionej na stałe.

Nie wyliczono administratora apostolskiego, mianowanego przez Stolicę Apostolską dla wakującej diecezji. Nadal istnieje praktyka mianowania administratora na stałe i tymczasowo. W pierwszym wypadku jest zrównany z biskupem diecezjalnym, w drugim z administratorem diecezji.

Nieco trudności nastęcza określenie uprawnień administratora diecezji. Obecne normy prawne zawierają powtórzenie postanowień Kodeksu z 1917 roku (dotyczących wtedy wikariusza kapitulnego), stąd należy mieć na uwadze wcześniejsze komentarze w tej materii. Uwzględniając je, łącznie z postanowieniem kan. 525, n. 2, wolno powiedzieć, że administrator diecezji może dokonać erekcji parafii dopiero po roku od momentu zawakowania stolicy biskupiej⁵².

Wprawdzie podjęcie decyzji o erekcji parafii należy do wyłączonej kompetencji biskupa diecezjalnego (por. kan. 515 § 2), jednak z tego nie wynika, że chodzi o działanie arbitralne. Jako akt wielkiej wagi musi to być dojrzała decyzja, oparta na przekonywających racjach. Zgodnie z postanowieniem kan. 50, przed wydaniem pojedynczego aktu administracyjnego przełożony kościelny powinien zebrać konieczne wiadomości i dowody, oraz — o ile to możliwe — wysłuchać tych, których prawa mogą być naruszone.

W wypadku tworzenia parafii poprzedni Kodeks nakazywał wprost wysłuchanie osób zainteresowanych, zwłaszcza rektorów sąsiednich kościołów (por. kan. 1428 § 1). Obecny, w związku z erekcją parafii nakłada na biskupa diecezjalnego obowiązek wysłuchania zdania Rady kapłańskiej (kan. 515 § 2). Nie wydaje się, by w ten sposób biskup otrzymał wystarczające naświetlenie sprawy⁵³. Znacznie pełniejsze otrzyma przez wysłuchanie zdania sąsiednich proboszczów, co prawodawca nakazuje w związku z budową kościoła (por. kan. 1215 § 2). W obecnych warunkach

⁵² Por. E. Szafrówski, *Miejsca i czasy święte*, s. 36.

kach wskazane jest również wysłuchanie zdania tych wiernych, którzy będą tworzyli nową wspólnotę parafialną. Z reguły bowiem ich ofiary stwórzają uposażenie dla przyszłej parafii.

Wysłuchanie osób zainteresowanych dostarcza równocześnie „koniecznych wiadomości”, które muszą być czasem uzupełnione także w inny sposób. Instrukcja o pasterskim posługiwaniu biskupów: *Ecclesiae imago* (1973 r.), która jest wielokrotnie cytowana w źródłach nowego Kodeksu, podaje wiele konkretnych wskazań, które winien mieć na uwadze biskup diecezjalny, podejmując decyzję o erekcji nowej parafii⁵⁴. Doradza nawet utworzenie Komisji Diecezjalnej d/s nowych parafii. Powinna ona działać w porozumieniu z Radą kapłańską oraz innymi zainteresowanymi Komisjami⁵⁵.

W przeciwieństwie do poprzedniego Kodeksu (por. kan. 1415 § 1) nowy nie zamieścił norm domagających się wprost stałego i odpowiedniego uposażenia parafii. Nie oznacza to jednak, że sprawa ta została całkowicie pominięta przez prawodawcę. Najpierw zauważmy, że nowy Kodeks przewiduje sytuację, iż w niektórych krajach istnieją beneficja w ścisłym tego słowa znaczeniu. W takim wypadku do Konferencji Biskupów należy odpowiednimi normami, uzgodnionymi ze Stolicą Apostolską i przez nią zatwierdzonymi, tak określić sposób zarządzania tymi beneficjami, żeby dochody, a nawet samo uposażenie beneficjów powoli były przenoszone na instytucję, o której w kan. 1274 § 1 (kan. 1272).

Wspomniana wyżej instytucja gromadzi dobra i ofiary przeznaczone na utrzymanie duchownych, którzy pełnią służbę dla dobra diecezji, a następnie rozdziela je z zachowaniem kan. 1281⁵⁶. Jak łatwo zauważyć w omawianej sytuacji chodzi o źródła utrzymania duchowieństwa, co stanowi odpowiednik beneficjum proboszczowskiego w poprzednim Kodeksie.

Jeżeli chodzi o uposażenie kościoła parafialnego, to trzeba mieć na uwadze kan. 1215 § 2, który zarządza, że biskup diecezjalny nie powinien udzielać zezwolenia na budowę kościoła, jeśli nie uzna, iż nie zabraknie środków koniecznych na wybudowanie ko-

⁵³ Rada Kapłańska obejmuje prezbiterów z różnych części diecezji, w wielu wypadkach nie zorientowanych w konkretnej sytuacji, dotyczącej erekcji nowej parafii, czy dokonywania w niej zmian. Wypada przy okazji zaznaczyć, że biskup diecezjalny nie musi wysłuchać Rady kapłańskiej, gdy chodzi o dokonanie niewielkich zmian w parafii (por. kan. 515 § 2), a więc np. w razie rozgraniczenia obejmującego kilka czy kilkanaście rodzin (domów).

⁵⁴ Por. Instrukcja *Ecclesiae imago*, n. 176 (PPK, t. VI, z. 1, n. 10867 n.).

⁵⁵ Tamże, n. 178 (jw., n. 10875).

⁵⁶ Kan. 281 podaje pewne ogólne wskazania co do wielkości wynagrodzenia.

ścioła i sprawowanie w nim kultu bożego. Nie określono skąd mają pochodzić te środki. W naszych warunkach stanowią je z reguły ofiary wiernych. Składają je przede wszystkim ci, dla których jest budowany dany kościół. Coraz częściej jednak tworzy się w ramach diecezji ogólny fundusz, z którego udziela się pomocy parafiom budującym nowe kościoły⁵⁷. Prawodawca przypomina, że wierni mają obowiązek zaradzić potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia pracy apostołskiej i godziwego utrzymania duchownych (por. kan. 222 § 1).

Parafia prawnie erygowana posiada na mocy samego prawa osobowość prawną (kan. 515 § 3). Jak wiadomo osobami prawnymi w Kościele są albo zespoły osób, albo zespoły rzeczy. Zespół osób jest kolegialny, jeżeli jego działanie określają członkowie współdziałający w podejmowaniu decyzji, na równych prawach lub nie, zgodnie z przepisami prawa i statutów; w przeciwnym wypadku jest niekolegialny (por. kan. 115 §§ 1—2).

Mając na uwadze powyższe dyspozycje trzeba powiedzieć, że parafia jest zespołem osób⁵⁸. Wynika to wyraźnie z definicji parafii podanej w kan. 515 § 1: „parafia jest określoną wspólnotą wiernych. Nie jest to jednak zespół kolegialny. Wspomniana „wspólnota wiernych” nie działa na zasadzie stowarzyszenia kierującego się własnymi statutami, lecz jest częścią Kościoła partykularnego utworzoną przez biskupa diecezjalnego. Działa zgodnie z przepisami prawa, które jest niezależne od wspólnoty wiernych.

W załatwianiu wszystkich czynności prawnych proboszcz występuje w imieniu parafii, zgodnie z przepisami prawa. Ma również troszczyć się o to, by dobra parafii były administrowane zgodnie z przepisami kan. 1281—1288 (kan. 532). Proboszcz nie potrzebuje w tych wypadkach upoważnienia ze strony wspólnoty parafialnej. Kieruje on parafią pod władzą biskupa diecezjalnego (por. kan. 515 § 1).

Nie oznacza to jednak, że wspólnota parafialna zostaje jakby całkowicie wyłączona z czynnego udziału w życiu parafii, a tym samym także z odpowiedzialności za nie. Prawodawca z naciskiem stwierdza: „Proboszcz uznaje i popiera własny udział wiernych świeckich w misji Kościoła, udzielając również poparcia ich stowarzyszeniom o cechach religijnych. Współpracuje z własnym biskupem i diecezjalnym prezbiterium, zabiegając także o to, by wierni troszczyli się o parafialną wspólnotę, czuli się członkami zarówno diecezji, jak i Kościoła powszechnego, oraz

⁵⁷ or. Instrukcja *Ecclesiae imago*, n. 178, 2 (PPK, t. VI, z. 1, n. 10876).

⁵⁸ Podkreślał to już L. Bender, pisząc w okresie przedsołoborowym (por. dz. cyt., s. 17).

uczestniczyli w rozwijaniu lub podtrzymywaniu tej wspólnoty” (kan. 529 § 2).

Trzeba następnie wskazać na dwie instytucje, które przewidują udział wiernych w życiu parafialnym. Może to być najpierw duszpasterska rada parafialna, której przewodniczy proboszcz, a członkami są wierni wraz z tymi, którzy z urzędu uczestniczą w trosce duszpasterskiej o parafię i pomagają w ożywieniu działalności pasterskiej (kan. 536 § 1)⁵⁰. Następnie w każdej parafii powinna być rada d/s ekonomicznych, która rządzi się nie tylko przepisami prawa powszechnego, lecz także normami wydanymi przez biskupa diecezji. Wierni dobrani zgodnie z tymi normami winni świadczyć proboszczowi pomoc w administrowaniu dobrami parafialnymi, z zachowaniem przepisu kan. 532 (kan. 537)⁵⁰.

Akt erekcji parafii jest sporządzany na piśmie w formie dekretu (por. kan. 51). Jego forma zewnętrzna bywa różna, w zależności od stylu miejscowej kurii diecezjalnej. Należy w nim jednak choćby ogólnie zaznaczyć przyczyny postulujące erekcję, opisać sposób rozeznania sytuacji, określić granice lub grupę osób tworzących wspólnotę parafialną...

Obecny kodeks, w przeciwieństwie do poprzedniego, przyznaje biskupowi diecezjalnemu większą swobodę w dokonywaniu zmian dotyczących parafii. Chodzi zapewne głównie o zmiany granic parafii terytorialnych. Zgodnie z postanowieniem kan. 515 § 2, biskup obowiązany jest wysłuchać Rady kapłańskiej tylko w wypadku dokonywania „poważnych zmian”⁵¹. Ocena pozostawiona jest biskupowi.

3. Uprawnienia parafii

Sprawa ta wymaga osobnego omówienia, chociaż bardzo się łączy z funkcjami szczególnie zleconemu proboszczowi (por. kan. 530). Posiada ona również bogaty aspekt historyczny.

Pierwszym i niewątpliwie podstawowym uprawnieniem jest prawo udzielania chrztu. Przecież w ten sposób następuje wszczęcie w Chrystusa (por. kan. 204 § 1) i tym samym włączenie do Kościoła (por. kan. 849), co dzieje się jakby poprzez włączenie do wspólnoty parafialnej, która jest określana nieraz jako Kościół lokalny.

⁵⁰ Szerzej por. R. Sobański, *Uwagi o strukturze parafialnej rady duszpasterskiej*, *Ateneum Kapłańskie*, n. 387, s. 133—141; T. Piromek, 56 z 1974 r., s. 88—93.

⁵⁰ Kan. 532 upoważnia tylko proboszcza do podejmowania czynności prawnych w imieniu parafii.

⁵¹ Dokonując zatem zmian mniej ważnych (np. odłączając od jakiejś parafii kilka czy kilkanaście rodzin) nie ma obowiązku wysłuchać zdania Rady kapłańskiej.

Nazywane jest to także prawem do posiadania chrzcielnicy, co dawniej miało głębsze uzasadnienie praktyczne⁵². Omawiając poprzednio aspekt historyczny zwrócono na to uwagę, że pierwsze kościoły parafialne nazywano kościołami chrzcielniczymi. Ponadto, gdy rozwijała się sieć parafialna, wiele starszych kościołów próbowało zatrzymać dla siebie prawo posiadania chrzcielnicy (stąd: parafie macierzyste). Prawodawca bardzo często wyrażał sprzeciw wobec takiej praktyki.

Bardzo znamieną była dyspozycja kan. 774 § 1 KPK 1917 r.: Każdy kościół parafialny winien mieć własną chrzcielnicę, przy czym odwołuje się i potępia jakiegokolwiek przeciwnie postanowienia, przywilej lub zwyczaj, z zachowaniem jednak kumulatywnego prawa nabytego już przez jakiś kościół. Obecny Kodeks tak formułuje obowiązujące w tej materii normy: Każdy kościół parafialny powinien mieć chrzcielnicę, z zachowaniem łącznego prawa nabytego już przez inne kościoły. Ordynariusz miejsca, wysłuchawszy zdania proboszcza, może dla wygody wiernych zezwolić lub nakazać, ażeby chrzcielnica była także w innym kościele lub kaplicy na terenie parafii (kan. 858 §§ 1—2). Prawo posiadania chrzcielnicy jest równoznaczne z prawem udzielania chrztu.

Następne prawo kościoła parafialnego jest związane z Najświętszą Eucharystią. Prawodawca daje temu wyraz przy różnych okazjach. Nakłada na proboszcza obowiązek, by sprawowanie Eucharystii stało się centrum parafialnego zgromadzenia wiernych (kan. 528 § 2). Zarządza, aby w każdym kościele parafialnym była przechowywana Eucharystia (kan. 934 § 1, n. 1), rezerwuje proboszczowi udzielanie Viatyku oraz bardziej uroczyste sprawowanie Eucharystii w niedziele i święta nakazane (por. kan. 530, nn. 3 i 7).

Zawieranie sakramentu małżeństwa wiąże się ściśle z parafią. Wskazuje na to wiele okoliczności. Na pierwszym miejscu własna wspólnota parafialna może najlepiej zagwarantować pasterską troskę o właściwe przygotowanie do małżeństwa: „Duszpasterze mają obowiązek zatroszczyć się o to, aby wspólnota kościelna świadczyła pomoc wiernym, dzięki której stan małżeński zachowa ducha chrześcijańskiego i będzie się doskonalił” (kan. 1065).

Głównym miejscem zawierania małżeństwa jest własna parafia jednej ze stron (por. kan. 1115). Wolno powiedzieć, że jest to najbardziej naturalna sytuacja, gwarantująca „bezpieczne” zawarcie małżeństwa. Wtedy też może mieć pełne zastosowanie

---

⁵² Dawniej bowiem woda chrzcielna była przechowywana w chrzcielnicy przez cały rok, obecnie najwyżej przez okres wielkanocny. Poza tym okresem jest wskazane święcić wodę za każdym razem.

przepis kan. 1069: „wszyscy wierni, mają obowiązek: znane im przeskody wyjawić przed zawarciem małżeństwa proboszczowi lub ordynariuszowi miejsca”. Zgodnie z postanowieniem kan. 1118 § 1, małżeństwo pomiędzy katolikami lub między stroną katoliczką i niekatoliczką ochrzczoneą, winno być zawierane w kościele parafialnym.

Jak dziecko we własnej parafii rodziców włącza się przez chrzest we wspólnotę Kościoła, tak również każdy z reguły w swojej parafii odchodzi z tego świata. Stąd nabożeństwo pogrzebowe winno być odprawione z zasady w jego własnym kościele parafialnym (kan. 1177 § 1). Jeśli zaś parafia posiada własny cmentarz, to na nim winni być grzebani wierni zmarli, chyba że dokonano innego wyboru (por. 1180 § 1).

Z racji podejmowania w parafii ważnych aktów związanych z życiem religijnym wiernych, prawo kanoniczne nakazuje prowadzenie i przechowywanie ksiąg parafialnych: „W każdej parafii należy prowadzić księgi parafialne, a mianowicie ochrzczo-nych, małżeństw, zmarłych oraz inne, zgodnie z przepisami Konferencji Biskupów lub biskupa diecezjalnego” (kan. 535 § 1). Każda parafia powinna mieć własną pieczęć (§ 2), która jest umieszczana na każdym urzędowym piśmie tej osoby prawnej.

Parafia ma swoją historię i ustawicznie ją tworzy, dlatego winna mieć własny depozyt dokumentów czyli archiwum, w którym należy przechowywać księgi parafialne, łącznie z listami biskupów oraz innymi dokumentami, których zachowanie jest konieczne lub pożyteczne. Należy też pilnie przechowywać stare księgi parafialne zgodnie z wymogami prawa partykularnego (por. kan. 535 §§ 4–5).

4. Łączenie parafii z osobą prawną

Zacznijmy od przypomnienia, że obecny Kodeks dokonał zmiany terminologii. Termin „osoba moralna”, stosowany w poprzednim Kodeksie, został zastąpiony terminem „osoba prawna”, dzięki czemu nastąpiło uzgodnienie terminologii kanonicznej z terminologią cywilną.

Sprawa łączenia parafii z osobą prawną posiada bogaty aspekt historyczny, z którym wypadło się już wcześniej spotkać. Poszukując jej genezy trzeba powiedzieć, że w pewnym okresie wytworzyła się po prostu praktyka łączenia parafii z kapitułą kanoników lub z domem zakonnym, co, jak się okazało, zaczęło stwarzać niemałe trudności w zakresie wykonywania duszpasterstwa. Szczególnie wyraźnie dawały one znać o sobie w wypadku łączenia parafii z kapitułą kanoników. Zbyt wielka ingeren-

cja kapituły w życie duszpasterskie utrudniała poważnie jego wykonywanie.

Rozpowszechnioną mocno praktykę łączenia parafii z osobą moralną ograniczył już sobór w Konstancji⁶³, a następnie Sobór Trydencki⁶⁴. Miało to na uwadze ochronę zasadniczego celu parafii, tj. duszpasterstwa, któremu groziło poważne niebezpieczeństwo. Kodeks z 1917 roku przyniósł dalsze ograniczenia w tej materii. Zabronił mianowicie łączenia parafii z osobą moralną bez otrzymania papieskiego indultu (por. kan. 452 § 1). Komentatorzy podkreślali, że taka praktyka stwarza swego rodzaju fikcję prawną i jest czymś niezrozumiałym⁶⁵.

Kolejnym etapem w znoszeniu tej instytucji stało się prawo posoborowe. Motu proprio *Ecclesiae sanctae* zamieściło formalny zakaz łączenia na przyszłość parafii z kapitułą kanoników, polecając dokonać rozłączenia, jeśli jakaś parafia została w przeszłości złączona z kapitułą⁶⁶.

Powyzsze zarządzenie miało zastosowanie tylko do parafii złączonych w sposób pełny z kapitułami kanoników, nie odnosiło się natomiast do parafii powierzonych w sposób pełny instytutowi zakonnemu, zgodnie z przepisem kan. 1425 § 2 KPK 1917 roku⁶⁷. Znalazło to swoją kontynuację w projektach nowego Kodeksu. Już w schemacie z 1977 roku pojawiło się zarządzenie: Nie należy więcej łączyć kapituły kanoników z parafią. Jeśli są parafie złączone z kapitułą biskup diecezjalny powinien je odłączyć od kapituły (kan. 324 § 1)⁶⁸. Powyższa dyspozycja w niezmienionej treści weszła do nowego Kodeksu (kan. 510 § 1).

Odrębną dyspozycję zaproponowano w odniesieniu do innych osób prawnych. Również w tym wypadku projekt zamieszczony w schemacie z 1977 roku⁶⁹ wszedł bez zmian do obecnego Kodeksu (kan. 520). Najpierw postawiono zasadę: „Osoba prawna nie powinna być proboszczem”. Tym samym pośrednio wykluczono przewidziane w poprzednim Kodeksie łączenie w sposób pełny parafii z zakonem (por. kan. 1425 § 2). Przewiduje się natomiast powierzenie parafii instytutowi zakonnemu lub stowarzyszeniu

⁶³ Por. *Conciliorum oecumenicorum Decreta* (wyd. Herder 1960), s. 424.

⁶⁴ Tamże, s. 664.

⁶⁵ Por. S. Biskupski, *Stanowisko proboszcza w świetle prawa kanonicznego*, Płock 1966, s. 14.

⁶⁶ Motu proprio, I, n. 21 § 2 (PPK, t. I, z. 1, n. 81).

⁶⁷ Por. Odpowiedź Komisji Interpretacji Dokumentów Soboru Watykańskiego II, z dn. 22.06.1979 r.: AAS 71 (1979) 696 (PPK, t. XII, z. 2, n. 24329 nn.).

⁶⁸ Por., PPK, t. X, z. 2, n. 19943 n.

⁶⁹ Kan. 353 (jw., n. 19991 n.).

kleryckiemu życia apostołskiego, czego nie przewidywał poprzedni Kodeks⁷⁰.

Powierzenie parafii, o którym wyżej może być dokonane na stałe lub na ściśle określony czas. W obydwu przypadkach ma to być uczynione na podstawie pisemnej umowy zawartej pomiędzy biskupem diecezjalnym i kompetentnym przełożonym instytutu lub stowarzyszenia. Obok innych spraw należy w niej wyraźnie i dokładnie określić to, co dotyczy wypełniania posługi, przydzielonych do tego osób oraz spraw ekonomicznych (kan. 520 § 2)⁷¹.

Zakończenie

Podjęte tutaj rozważania wykazały przede wszystkim potrzebę tej instytucji w hierarchicznej strukturze Kościoła. Stąd z parafią spotykamy się niemal od pierwszych wieków chrześcijaństwa. Wprowadziła ją konieczność zabezpieczenia dobra duchowego wiernych, co posiada bezpośredni związek ze zbawieniem człowieka (*salus animarum*), które zawsze winno być w Kościele najwyższym prawem (por. kan. 1752).

Mając na uwadze rolę parafii prawodawca kościelny zawsze starał się zabezpieczyć tej instytucji warunki umożliwiające wypełnianie przez nią skutecznie zadań duszpasterskich. Trzeba było w wielu wypadkach bronić ją przed pewnymi zagrożeniami, jakie niosło ze sobą życie.

Sobór Watykański II przede wszystkim zachował tę instytucję, mając świadomość, iż oparła się ona licznym próbom, dokonując niejako samoobrony i wykazując, że nie może być zastąpiona inną instytucją. Z drugiej jednak strony Sobór, podejmując ogólną odnowę życia kościelnego, nie mógł pominąć parafii, jako miejsca wykonywania duszpasterstwa. Owszem, nie zamierzając z niej zrezygnować, wskazał równocześnie na konieczność podjęcia duszpasterstwa ponadparafialnego, zwłaszcza w wielkich miastach.

De paroecia in hierarchica structura Ecclesiae

Quaestio de paroecia maxime cum quaestione de parrocho, eiusdem pastore, coniugitur. Hac de causa auctores ambae quaestiones saepe simul tractant. Codex iuris canonici anno 1917 promulgatus de paroecia singulariter in uno loco non agit. Codex tamen Ioannis Pauli II materiam ad proeciam pertinentem uno in loco collegit, scilicet in

⁷⁰ Por. R. Sobański, *Powierzenie parafii zakonnikowi według m. p. Ecclesiae Sanctae*, *Prawo Kanoniczne* 11 (1968) nr 1—2, s. 61—80.

⁷¹ Por. Wzór umowy powierzającej parafię zakonowi, opracowany w *Wikariacie Miasta: Leges Ecclesiae post CIC editae* (collegit X. Ochoa), t. VI, kol. 9258 (n. 6163).

parte secunda Libri II Codicis (De Populo Dei), sectione secunda eiusdem partis, in capite VI tituli III. In hoc capite De paroeciis, de parochis et de vicariis paroecialibus sermo est. Normae de paroecia in quattuor canonibus expositae sunt.

Hoc in articulo sequentes hae quaestiones particulares de paroecia proponuntur: I. Notio et divisio paroeciae: 1° in iure antiquo et 2° in iure conciliari; II. Genesis et evolutio paroeciae: 1° Genesis et evolutio paroeciae usque ad Codicem iuris canonici 1917 a. et 2° Paroecia in primo Codice iuris canonici; III. Renovatae normae ad paroeciam pertinentes: 1° Locus paroeciae in Codice Ioannis Pauli II, 2° erectio paroeciae, suppressio necnon innovationes, 3° iura paroeciae et 4° unio paroeciae cum persona iuridica.